

Egeresi Zoltán

A török hadsereg változó szerepe: kiszorulás a hatalomból?

Rezümé

A tanulmány az elmúlt évek során Törökországban lezajlott, a török hadsereget érintő (hatalmi) változások elemzésére tesz kísérletet. Hipotézise, hogy az előző évtizedekben a török vezetés megkérdőjelezhetetlen részét alkotó hadsereg (mely négy puccsot is végrehajtott 1960 és 1997 között) az elmúlt években elveszteni látszik korábban meghatározó szerepét, miközben a 2002 óta jelenlévő kormánypárt, az Igazság és Felemelkedés Pártja (Adalet ve Kalkınma Partisi-AKP) egyre biztosabban veszi át a hatalmat az országban. Ez a folyamat főleg a 2007-es parlamenti és elnökválasztások, illetve a 2008-as alkotmányos puccs után erősödött meg, s 2011-2012 folyamán újabb lendületet kapott.

Bevezetés

Atatürk óta általánosan elfogadott törökországi nézet, hogy minden török katonának születik.¹ S méltán, a Függetlenségi háborút (1919-1923) megnyerő török hadsereg presztízse azóta is nagy a török társadalmon belül. Szerepét – mint az ország belső békéjének és határainak legfőbb öre – jelentős gazdasági források, saját holding (OYAK) és katonai beruházások, illetve az önálló török hadiipar megteremtésére tett erőfeszítések teszik még hangsúlyosabbá. Ezt a képet árnyalja a hadsereg elmúlt néhány évtizedben végrehajtott négy puccsa, illetve a hatalomgyakorlásban betöltött szerepe. Ezek a katonai beavatkozások a szokványos forgatókönyvekkel ellentétben nem egy katonai vezető hatalomátvételét és saját katonai diktatúrájának megteremtését jelentették, hanem esetlegesen épp a demokrácia védelmében, vagy az országban uralkodó polgárháborús viszonyok megszüntetésének jegyében történtek.

Az utóbbi évtized során viszont jelentős változások zajlottak le a hadseregnek Törökország irányításában betöltött szerepében, ami erősen összefügg az europaizációs folyamattal. Az unió támogatásával 1999 után az Ecevit- (koalíciós), majd pedig a Gül- és Erdoğan-kormányok (AKP) alatt jelentős lépések történtek a hadsereg hatalmának visszaszorítására, az előző két év során viszont felgyorsult az a folyamat, mely a hadsereg korábban megkérdőjelezhetetlen szerepének végét jelenti. Ennek szimbolikus állomása volt, amikor 2012 elején államellenes tevékenység vádjával letartóztatták Ilker Başbuğ volt vezérkari főnököt, majd néhány hét múlva elődjét, Yaşar Büyükanıt is. A következő hónapok során pedig – korábban elképzelhetetlen módon – megtörtént az 1980-as és 1997-es puccsok vezetőinek bíróság elé idézése is.

Mindezek jelzik a Törökországban zajló átalakulásokat. A tanulmány ezt a korábban kezdődött, de az utóbbi években felgyorsult jelenséget kívánja részletesebben megvizsgálni, s annak okait és következményeit felvázolni.

A török hadsereg és a civilek: puccsok az állam védelmében?

A civil-katonai kapcsolatokra alkalmazott négyes beosztásban (professzionális, nemzeti hadsereg, irányító praetorianus és népi praetorianus) a török hadsereg sajátos iskolapéldát alkot.² A „professzionális” típusban (pl. Nyugat-Európa) a hadsereg a civil

¹ NARLI, Nilüfer: Concordance and Discordance in Turkish Civil-Military Relations, 1980–2002, Turkish Studies, 2011. 2. szám, pp. 215-225 p. 216.

² Erről a beosztásról lásd részletesebben: SARIGIL, Zeki: Civil-Military Relations Beyond Dichotomy: With Special Reference to Turkey. In: Turkish Studies, 2011. 2. szám, pp. 265-278, további elméleti áttekintést

kontrollnak alávetve működik, s a politikai életet átengedi a civil szereplőnek. A „nemzeti hadsereg” esetében a civil és a katonai réteg között szoros összefonódás van, melyben az állam beavatkozásai a katonai autonómiába, vagy a hadsereg magas rangú vezetőinek civil posztokba történő kinevezése megszokott dolog (pl. Szovjetunió). Irányító praetorianus kategóriába tartoznak a katonai diktatúrák (lásd Latin-Amerika), ahol a hadsereg vezetői gyakorolják hatalmat a civil elitek felett, s rendszeresen puccsokkal szerzik meg az ország vezetését (vagy épp vesztik el). A Zeki Sarigil által javasolt elméleti keretben, a negyedik kategóriába (népi praetorianus) tartozó Törökország több ponton is eltér az előző, irányító praetorianus „klasszikus” katonai diktatúráktól.

Ebben az esetben a hadsereg nem a hatalom megszerzésének, hanem a politikai problémák megoldásának érdekében avatkozik be a politikai életbe (s ezt nem is mindig kifejezetten nyilvánosan, inkább a kulisszák mögött igyekszik megtenni), ráadásul a többi rendszerhez képest a hadsereg meglehetősen magas presztízsnak örvend, s olykor a társadalom jelentős része is indokoltan tarthatja a fellépését. Legfrissebb, ehhez *használó* példát látni Egyiptomban, amikor a hadsereg megbuktatta az egyre inkább autoriter módon kormányzó Morsi elnököt. Míg annak iszlamista bázisa igyekezett ellenállni, addig a szekuláris ellenzék kifejezett örömmel fogadta a hadsereg fellépését.³

Az Oszmán Birodalom romjain, Anatólia védelmében vívott Függetlenségi háború (1919-1923) megnyerése után a török hadsereg a Török Köztársaság egyik legelismertebb és legtöbbször becsült intézményévé vált, mely aztán sajátos elitképző helyként és szinte különálló hatalmi ágként a kemalista berendezkedés legfőbb letéteményese lett.⁴ Az Atatürki érában kialakított hadseregkultusz a sereg társadalmi legitimitását (is) igyekezett növelni.⁵ Az ország egységének őrzője szerepét a későbbiekben is megőrizte (lásd a kurdok elleni harcok), s mind a mai napig a hadseregbe vetett bizalom igen magas maradt a török társadalomban a közvélemény-kutatások szerint. A jó vélemény kialakítására a hadsereg is nagy hangsúlyt fektetett, különösen az 1990-es évektől kezdődően, amikor a média diverzifikációjával (új tv-csatornák és tv-nézés elterjedése) a közvélemény befolyásolása kulcsfontosságú lett a politika szempontjából. Emiatt az 1997-es „posztmodern puccs” idején a hadsereg a fegyveres beavatkozás helyett komoly médiakampányt folytatott az iszlamisták megbuktatására, amely összességében legitimálni tudta a kormány lemon(da)tását.⁶

A népi praetoriánus tipologizálásnak megfelelően a török hadsereg puccsai a gyors hatalomátvétel, a politikai rendcsinálás (a rendszer megtisztítása/átalakítása) és kontroll, illetve a hatalom visszaadásának hármására épült. Az elmúlt öt évtizedben 1960-ban és 1980-

illetően: NARLI, Nilüfer: Concordance and Discordance in Turkish Civil-Military Relations, 1980–2002, In: Turkish Studies, 2011. 2. szám, pp. 215-225. A katonai-civil kapcsolatokról törökországi összehasonlítással lásd: SATANA, S. Nil: Civil-Military Relations in Europe, the Middle East and Turkey. In: Turkish Studies 2. pp. 279-292. és DUMAN, Özkan – TSAROUHAS, Dimitris: “Civilianization” in Greece versus “Demilitarization” in Turkey. In: Armed Forces & Society 2006. 32/3 pp. 405-423. A török hadsereg és a társadalom kapcsolatáról lásd még: ALTINAY, Aysegül: The Myth of the Military-Nation. 2004.

³ Bár jelen tanulmánynak nem célja az egyiptomi helyzet elemzése, érdemes megemlíteni, hogy az arab tavasz kapcsán többször megjelent a sajtóban, illetve a tudományos életben a „török modell.” Ezt elsősorban abban a kontextusban használták, hogy az AKP mint török iszlamista párt (mint majd látni fogjuk) demokratikus úton szerezte meg a hatalmat az országban, s demokratikus keretek között több választást is megnyert, miközben sikerült elérnie, hogy elinduljanak az EU-s csatlakozási tárgyalások. A törökországi fejlemények pedig akár az arab iszlamista pártok is modellként szolgálhatnak a diktatúrák bukása után. Emellett megjelent a „török modell” egy másik olvasata, miszerint az arab államokban rendszerint erős hadsereg az új politikai elitek ellenében is felléphet, ha újabb diktatúrák kiépülésére kerülne sor (vagy legalábbis a hadsereg pozícióit fenyegeti).

⁴ A függetlenségi háború eseményeihez lásd: KAYALI, Hasan: The struggle for Independence. In: Cambridge History of Turks IV. kötet (Szerk. KASABA, Resat). 2008, Cambridge. pp. 112-146.

⁵ Az Atatürki éráról lásd bővebben: FLESCHE István: Atatürk és kora. 2004. Budapest. Corvina

⁶ Erről lásd bővebben: WUTRICH F. Michael: Commercial Media, the Military, and Society in Turkey during Failed and Successful Interventions. Turkish Studies, 2010. 2. szám, pp. 217–234.

an két puccsra (darbe), s 1971-ben illetve 1997-ben két „ultimátumos” beavatkozásra (muhtıra) került sor (a török tipológia szerint). Megemlítendő a hadsereg 2007-es e-memoranduma is, ami az elnökválasztást kívánta befolyásolni.

Az első puccs tehát 1960-ban történt, amikor a hadsereg megbuktatta a tíz éve hatalmon lévő Adnan Menderes-kormányt. Az egypárti DP-kormány (Demokrata Párt) 1950-es választási győzelme óta folyamatosan kezében tartotta a hatalmat, egyre több autoriter intézkedést hozott, melyben nemcsak a kritikusabb egyetemi rektorokat próbálta elmozdítani a helyükről, hanem már az ellenzéki pártok betiltására is kísérletet tett. A hadsereg puccsát előkészítő tábornokok, és az erre áldását adó vezérkari főnök, Cemal Gürsel a demokrácia védelmének tudatában járt el. Kevésbé ismert, hogy nem sokkal ezután egy másik puccsra is sort került Talat Aydemir vezetésével, ezt azonban a hadsereg maga nyomta el.⁷

Nem véletlen, hogy az egy éves katonai uralom végén Törökország máig egyik legdemokratikusabb alkotmányát fogadták el, még akkor is, ha már ekkor sor került a Nemzetbiztonsági Tanács létrehozására, illetve a hadsereg belső rendtartásába foglalták, hogy a TSK-nak mind a külső, mind a belső ellenségekkel szemben meg kell védenie a köztársaságot, akár erő felhasználásával is.⁸

Azonban ez az alkotmány nem volt elegendő a török szélsőjobb és szélsőbal közötti növekvő feszültségek kezelésére (a kommunisták térnyerésétől való félelem a Szovjetunióval határos Törökországban különösen érezte hatását), melyek 1971-ben „ultimátumos” beavatkozáshoz, majd pedig egy közel polgárháborús helyzetben 1980. szeptember 12-en újabb államcsínyhez vezettek. Ez utóbbinak célja a rend helyreállítása és a stabil politikai élet megteremtése volt, amely véget vet az állandósult fegyveres összetűzéseknek, amelyekkel a politikai pártok nem tudtak mit kezdeni.⁹ A beavatkozás jelentős tisztogatással járt: százezreket küldtek börtönbe,¹⁰ s csak 1983-ban vált lehetővé a választások megtartása. 1982-ben új (jelenleg is érvényben lévő) alkotmányt fogadtak el, mely a korábbihoz képest sokkal nagyobb attribútumokkal ruházta fel a hadsereget, s a végrehajtó hatalom részévé emelte. Mintegy záróakkordként, a hadsereg vezetőinek döntésének értelmében megkezdődött a társadalom vallásra épített depolitizálása.

Az ekkor szerepében kibővített tízfős Nemzetbiztonsági Tanács (Milli Güvenlik Kurulu-MGK), mely a köztársaság vezetőjének elnökletével haderőnemek főparancsnokainak (5) és bizonyos miniszterek (4) együttesét jelentette, a hadseregnek vétőjogot adott az ország sorsát érintő kérdéseket illetően, sértve ezzel a végrehajtás önállóságát. Továbbá a katonák helyet kaptak a Felsőoktatási Tanácsban (Yüksek Öğretim Kurulu-YÖK) és a Rádió és Televízió Felső Tanácsban (Radyo ve Televizyon Üst Kurulu-RTÜK), ami a korábbiakhoz képest jóval nagyobb beleszólást tett lehetővé a társadalmi ügyekbe.

A legutolsó, ún. „posztmodern puccsra” az ország iszlamista kormányfője, Necmettin Erbakan ellenében került sor 1997-ben. A hadsereg elégedetlenségét az iszlamista vezetéssel szemben már az év február elején történt incidenssel jelezték: miután Ankara egyik külvárosának, Sincan polgármestere Bekir Yıldız a saría melletti beszédet tartott, egy harckocsikból álló hadoszlopot vonultattak fel.¹¹ A hónap végén pedig, noha nem mondatták le nyíltan a miniszterelnököt, s nem került sor a hadsereg tényleges beavatkozására, az MGK egy 18 intézkedésből álló csomagot fogadott el az iszlamista veszély megfékezése ellen. Ezt Erbakannak alá kellett írnia, s a pártprogrammal ellentétes intézkedések pár hónappal később

⁷ HARRIS, George S.: Military Coups and Turkish Democracy, 1960-1980. In: Turkish Studies 2011 2. pp 203-213. p. 205.

⁸ HEPER, Metin: The European Union, the Turkish Military and Democracy. South European Society & Politics 2005. 1. szám, pp. 33-44. p. 35.

⁹ HARRIS (2011) p. 211.

¹⁰ JENKINS, Gareth H.: Continuity and change: prospect for civil-military relations in Turkey. In: International Affairs 2007. 2. szám pp. 339-355. p.342.

¹¹ im. 345.

a kormány lemondásához vezettek. Hamarosan Erbakan pártját fel is oszlatta, őt magát pedig öt évre eltiltotta a politizálástól az Alkotmánybíróság.

Az iszlamista fordulat 2002 után és hatásai

A hadsereg és a kormány kapcsolatában az Igazság és Felemelkedés Pártjának (AKP) 2002. novemberi hatalomra kerülése hozott újabb változást. Köszönhetően az előző kormánykoalíció válságba torkolló gazdaságpolitikájának, a korrupciós botrányoknak és a 10 százalékos választási küszöbnek a frissen alapított AKP egypárti kormányt alakíthatott, kényelmes, kétharmados többséggel, amire a török történelemben Adnan Menderes ideje óta nem volt példa.¹²

Az AKP és a hadsereg közötti viszony megértéséhez tisztázni kell az előbbi felemelkedéséhez vezető utat. Az AKP vezetősége korábban a Necmettin Erbakan féle iszlamista pártok, illetve a szintén Erbakan által létrehozott vallási-politikai mozgalom, a Mili Görüş tagjai közül kerültek ki. Az AKP két vezető alakjának, Recep Tayyip Erdoğan és Abdullah Gül életútja is ezt példázza. Az előbbi a Refah párt színeiben 1994-1998 között Isztambul főpolgármestere volt, akit 1999-ben börtönbüntetésre ítélték egy, Ziya Gökalp által írt versből vett idézete miatt. Abdullah Gül, aki 2007 óta az ország elnöki tisztségét látja el, az 1980-as katonai puccs alkalmával több évre börtönbe került.

Az 1997-es puccs fontos figyelmeztetőjel volt az iszlamisták számára, hogy ilyen programmal és a szekuláris államrend akár hajszálnyi megkérdőjelezésével nem maradhatnak hatalmon. Bár a Refah feloszlata után hamarosan Fazilet Partisi néven új pártot alapítottak, amely nem is szerepelt rosszul az 1999-es választásokon (a szavazatok mintegy 15 százalékát kapta), azonban szóba se kerülhetett, hogy kormánykoalíciós partner legyen, illetve – elődeihez hasonlóan – az Alkotmánybíróság 2001-ben feloszlatta a pártot.

Ekkor szakadás történt az addig Erbakan megkérdőjelezhetetlen elsőbbségét és az iszlamista programot illetően, s a „fiatalok” egy csoportja kilépett a pártból. Míg az erbakani szárny Recai Kutun vezetésével létrehozta a Saadet Partisit (Boldogság Pártja), jellemző módon maradván a korábbi szólamoknál, addig az Erdoğan-Gül tandem 2001 augusztusában megalakította az Igazság és Felemelkedés Pártját, az AKP-t.

Az új formáció szakított az iszlamista hagyománnyal és bár megtartotta a vallás fontosságának hangsúlyozását, de egy uniópárti, modern programmal lépett a nyilvánosság elé. A vezetők a pártot az európai kereszténydemokrata pártok mintájára „muszlim demokratának” nevezték, s a szekuláris államjelleg megőrzése mellett nyilatkoztak. A már említett tényezőknek köszönhetően a 2002-es választást meglepő módon az AKP nyerte meg, s a parlamentbe rajta kívül csak egyetlen párt, a Köztársasági Néppárt (Cumhuriyet Halk Partisi – CHP) jutott be, miközben a török választók 45 százalékának voksa elveszett.

A szekuláris-kemalista elitek kezdettől fogva gyanakodva néztek az iszlamistából rövid idő alatt európeerré váló AKP-törzsgárdára. A hadsereg – még ha egyes tagjai szíves-örömmel beavatkoztak volna már ekkor a belpolitikába – nem volt abban a helyzetben, mint 1997 elején. Egyrészt az uniós csatlakozást kerékbe törte volna egy puccs, másrészt a parlamenti erőviszonyok (csak egy párt lépte át a parlamenti küszöböt az AKP-n kívül) sem kedveztek a beavatkozásnak.¹³ Minden esetre a hadsereg a további években végig az Atatürk kemalista értékek, elsősorban a szekularizmus (és a PKK-ra reflektálva a területi egység)

¹² A párt elmúlt évtizedbeli választási szerepléséről lásd bővebben: EGERESI Zoltán: Törökországi választások (2011). Grotius, in:.

http://www.grotius.hu/doc/pub/ZDPZUK/2011_127_egeresi_zolt%C3%A1n_t%C3%B6r%C3%B6korsz%C3%A1gi_v%C3%A1laszt%C3%A1sok.pdf

¹³ JENKINS (2007) p. 348.

védelmeszerepében jelent meg a nyilvánosság előtt. A vezérkari főnökök kijelentései nem ritkán Damoklész kardjaként jelentek meg a civil politikai vezetés fölött.

A feloszlítás elkerülése érdekében az első ciklusa alatt az AKP-nak kulcsfontosságú volt az uniós csatlakozási folyamatok előmozdítása, melyek már régóta a török politika napirendjén voltak, s már az 1980-as puccs után felgyorsultak. Turgut Özal miniszterelnök 1987-ben (az Unió/Európai Gazdasági Közösség mediterráneumi bővítésének évtizedében) bejelentette csatlakozási szándékát. 1996 januárjától az ország a vámunió tagja lett, s az 1999-es helsinki csúcs után (ahol Törökország megkapta a tagjelölt státuszt) felgyorsult az *acquis* átvétele. Mindezt egy belpolitikai igény is szorgalmazta, mivel a közvélemény-kutatások szerint a török társadalom nagyobb része támogatta az uniós csatlakozást. Sőt, bár nem egyöntetűen, de a hadsereg vezetése is azonosult az uniós jövővel, s ezzel együtt a hatalmának korlátozásával. Azonban hangsúlyoznunk kell, hogy a hadsereg „visszaszorítása” az 1980-as puccs után már az első, 1983-ban megválasztott, Turgut Özal vezette kormányok alatt megindult. Így például Özal nevéhez fűződik az 1987-es népszavazás, mely eltörölte azt az ideiglenes alkotmányban szereplő passzust, ami tíz évre eltiltotta az 1980-ban megbuktatott politikusokat a politikától. Népszerűségét kihasználva pedig képes volt többször a hadsereggel szembe menni, így például a II. Öböl-háborúba történő török belépéskor vagy görög relációban hozott döntés idején, amikor a hadsereggel folytatott konzultáció nélkül lecsökkentette az Égei-tengeri katonai gyakorlatok számát (igaz, ekkor már elnöki pozícióban volt).

Az Özal halála (1993) után hatalomra kerülő, jobbára koalíciós kormányoknak gyengeségüknél és instabilitásuknál fogva sem lehetett esélyük a hadsereggel szembeni komolyabb ellensúly kialakítására. A miniszterelnökök, így Tansu Çiller (1993-1996), Necmettin Erbakan (1996-1997), Mesut Yılmaz (1997-1998) és Bülent Ecevit (1999-2002), akiknek az erejét a koalíciós csatározások is apasztották, a változékony politikai légkörben nem voltak képesek Özalhoz hasonló népszerűsége és politikai súlyra szert tenni. Ráadásul, mint láttuk, az islamista Erbakan kormányt maga a hadsereg döntötte meg. Ez akkor kezdett megváltozni, amikor az uniós csatlakozás projektje érdekében az Ecevit-kormány néhány intézkedést (így a bíróságok és az MGK terén) keresztül vitt.

Az AKP hatalomra kerülése után folytatta az Unió támogatásával a hadsereg hatalomkorlátozását. 2003-ban elfogadtak egy törvényt, mely eltörölte azt a rendelkezést, hogy az MGK főtítkárának a hadsereg tagjának kell lennie, illetve növelték a szervezetben a civilek arányát. 2004-ben a Biztonsági Tanács főtítkára a volt görögországi nagykövet, Mehmet Yiğit Alpogan lett. Később pedig a katonai költségvetés ellenőrzésére egy pénzügyi ellenőrző bizottságot hoztak létre, illetve kikerültek az Oktatási Tanács vezetőségéből a katonaság kinevezettjei.¹⁴ Ezekben az eredményekben az is közrejátszott, hogy Hilmi Özkök vezérkari főnök (2002–2006) elődjeihez képest visszafogottabb politikát folytatott, bár ez nem jelentette az AKP-vel történő konfrontációk végét. A hadsereggel a konfrontációk száma megnőtt 2005-2006 során, amikor világossá vált, hogy a csatlakozási tárgyalások a végtelenbe fognak nyúlni, s halványulni fog a remény a teljes jogú tagságra. Különösen az Özkököt követő utódok voltak harcosak ezek a téren. Így amikor 2006 augusztusának végén Yaşar Büyükanıt átvette a vezérkari főnöki posztot, kifejtette, hogy a köztársaság alapjainak védelme nem a belpolitika, hanem a hadsereg ügye.

A hadsereg és a kormány összecsapására hamarosan sor is került. 2007-ben ért véget a szekuláris értékek egyik órének tekintett Ahmet Necdet Sezer államfő megbízatása, s a hatályos török törvények szerint kétszer nem indulhatott a posztért. Várható volt, hogy az

¹⁴ TOKTAS, Sule – KURT, Ümit: The Turkish Military Autonomy, JDP Rule and the EU Reform Process in the 2000s: An Assessment of the Turkish Version of Democratic Control of Armed Forces (DECAF). In: Turkish Studies. 2010. 11/3. pp. 387-403. p. 392.

AKP indítani fogja a maga jelöltjét, akit valószínűleg a török társadalom nagyobb része támogatni fog.

Megelőzendő egy iszlamista vezető jelölését, a hadsereg 2007. április 27-én a honlapján megjelentett nyilatkozatban figyelmeztette az AKP-kormányt az elnökválasztást illetően.¹⁵ Az ún. e-memorandumként elhíresült nyilatkozatban kifejtették, hogy kiállnak a szekuláris államrend mellett, s hajlandóak megvédeni azt. Ez hamar politikai válsághoz és az Unió elmarasztaló nyilatkozataihoz vezetett az akkori bővítési biztos, Olli Rehn kifejtette, hogy a hadseregnek nem kellene beavatkoznia az uniós tagságra törekvő ország demokratikus folyamataiba.¹⁶ Nem történt puccs, előrehozott választásokat tartottak, melyen erősen érződött a felfokozott szekularizmus vs. iszlamizmus vita, a kampány során a legnagyobb (kemalista) ellenzéki párt, a Köztársasági Néppárt, a CHP ún. köztársasági találkozókat (cumhuriyet mintingleri) szervezett a választók mozgósítására. Mindezek ellenére az AKP kapta a legtöbb szavazatot, s a 2002-es választásokhoz képest növelte is a voksok arányát, 34,3 százalékról 46,7 százalékra. Ezzel a hadsereg jelentős politikai vereséget szenvedett el és a társadalomban is megnőtt a hadsereg elleni kritika.¹⁷ A 2007. augusztus végén tartott elnökválasztáson pedig Abdullah Gül választotta meg a parlament, bár a feszültséget jelezvén eskütelén nem vett részt a TSK főparancsnoka és a CHP sem.

A hadsereg részéről további támadások nem érték az AKP-t, annál is inkább, mert 2007-től kezdődően az egyre aktívabbá váló PKK kötött le mind nagyobb energiákat. Ezután a kemalista-szekuláris oldal másik ága lendült támadásba. 2008 márciusában az AKP-t – miután a fejkendő egyetemi viselését jóváhagyó törvényt terjesztett elő és a harmadik legnagyobb parlamenti párttal, a Nemzeti Cselekvés Pártjával (Milliyetçi Hareket Partisi – MHP) el is fogadta a hadsereg PKK elleni műveletének másnapján – Abdulrahman Yalcinkaya főügyész a szekularizmus megsértésével vádolva az Alkotmánybírósághoz fordult, a párt feloszlását követelve. Az ügy rendkívül nagy súlyához mérten nagy nyilvánosságot kapott, s az Európai Unió is kiállt a kormánypárt mellett,¹⁸ melynek feloszlása és a kormány megbuktatása mindenképp az amúgy is lassan haladó uniós csatlakozási tárgyalások végét jelentette volna.

Az Alkotmánybíróság végül egy salamoni döntés eredményeképp csak a pártvagyon felének átadására kötelezte az AKP-t, mely ezáltal elkerülte elődjeinek sorsát. Nem sokkal a bírósági ítélet kimondása után elkezdődött a modernkori Törökország legnagyobb (és vélhetően legvitatottabb) titkos szervezetének, az Ergenekonnak felszámolása.

Az elmúlt években a török társadalmat megosztó Ergenekon-ügy a mély állam (derin devlet) és egy terrorista szervezet létezésének és kormányellenes tevékenységének felszámolásáról szól. A mély állam teóriája (gyakorlatilag egy konspirációs elmélet) a török gondolkodásban nem egy újszerű jelenség, már a korábbi évtizedekben megjelent. Ennek lényege röviden, hogy az államigazgatásba, gazdasági életbe beépült emberek egy csoportja (részben a titkosszolgálat emberei) erőszakos eszközökkel és manipulációval befolyásolja/irányítja az elitet. Az Ergenekon, ennek a mély államnak lenne a része, egy olyan csoport, melynek tagjai a kormány megbuktatására törnek.¹⁹

Az Ergenekon (mitológiai török őshaza) fedőnév alatt dolgozó, ultranacionalista, titkos szervezethez nemcsak a hadsereg tagjai, de civilek is csatlakoztak. A 2008 közepétől

¹⁵ AYDINLI, Ersel: Ergenekon, New Pacts, and the Decline of the Turkish „Inner State.” In: Turkish Studies. 2011. 2. szám pp. 227-239. p. 230.

¹⁶ TOKTAS – KURT (2010) p. 395.

¹⁷ DEMIREL, Tanel: 2000’li Yıllarda Asker ve Siyaset. SETA Analizi. 2010. 18. szám. <http://arsiv.setav.org/Ups/dosya/13749.pdf> p. 18.

¹⁸ TOKTAS – KURT (2010) p. 397.

¹⁹Az ügyről lásd részletesebben: JENKINS, Gareth H.: Between Fact and Fantasy: Turkey’s Ergenekon Investigation Silk Road Paper, 2009 <http://www.silkroadstudies.org/new/docs/silkroadpapers/0908Ergenekon.pdf> letöltve: 2013. 07. 22.

induló letartóztatási hullámok során visszavonult tábornokok, újságírók, egyetemi tanárok százai ellen indult eljárás. A tanulmánynak nem célja az Ergenekon-ügy részletes bemutatása, vagy értékelése, az ügy valóságáról jobb esetben is hosszú évek múltán tudhatni majd többet, levéltári kutatások alapján. A nyomozás és bírósági tárgyalások valószínűleg bőven ki fogják tölteni az AKP ciklusát (2014-ig), s egyáltalán nem kizárt, hogy az évtized második felének végéig is el fog tartani.

Minden esetre az ügy, vagy még inkább a letartóztatások hatására a kormányellenes kritika egyre inkább csökkent. 2010 januárjában a *Taraf* újság hasábjain megjelent cikk nyomán egy új, hasonló ügy robbant ki, mely a Balyoz (Pöröly) nevet kapta. A forgatókönyv szintén hasonló az Ergenekonhoz: katonák egy csoportja kezdett el a kormány megbuktatására terveket szőni, a források szerint Çetin Doğan tábornok vezetésével. A 2003-ban megfogalmazott terv szerint törökországi mecseteket robbantottak volna fel, illetve lelőttek volna egy török gépet is, amely cselekmények így a szükségállapot kihirdetéséhez és a kormány lemondatásához vezettek volna.²⁰

A nyomozás során több magas rangú tábornokot is letartóztattak. A Büyükanıtı a vezérkari főnöki poszton követő İlker Başbuğ (2008-2010) és Işık Koşaner (2010-2011) nem szólaltak fel nyilvánosan ezen ügyek ellen, az igazságszolgáltatás függetlenségét nem kívánták megkérdőjelezni. Ezzel párhuzamosan a kormány elleni összecsapások is abbamaradtak, a 2007. áprilisi memorandum után úgy tűnt, hogy az egyre inkább a PKK elleni, mind több áldozattal járó harcokra koncentráló hadsereg kezd kivonulni a politikából.

A török titkosszolgálat helyzetében is történt változás: 2009-ben létrehozták a Belügyminisztérium alá rendelt Közrendért és Biztonságért Felelős Titkárság lényegében egy civil titkosszolgálat megteremtését célozta, mivel a titkosszolgálat a hadsereg befolyása alatt állt.²¹ Később ebben is történt változás, amikor Erdoğan egyik közeli tanácsadóját, Hakan Fidant nevezték ki az MIT vezető posztjára.

A szekuláris elit hatalmának lebontásában az újabb állomást a szimbolikusan 2010. szeptember 12-re időzített népszavazás jelentette,²² mely természetesen a hadseregre is hatással volt. Ezek alapján katonai bíróságok békeidőben csak a katonai ügyekben járhatnak el, és csak a fegyveres erők tagjainak esetében.²³

A folytatódó letartóztatási hullámok során tábornokok mellett több tucat újságíró is börtönbe került a polipszerű Ergenekon szervezetben való részvétel miatt, ami országhatárokon kívül és belül egyaránt éles kritikákat váltott ki a sajtószabadságot és az AKP az igazságszolgáltatásba történő beavatkozását illetően a 2011-es választások előtt. A hadsereg azonban ekkor sem lépett fel a procedúra ellen, a hivatalos nyilatkozatok szintjén is került mind a bírósági ügyekbe, mind a választási kampányba történő beavatkozást. A háttérben ugyanakkor több egyeztetés történt a vezérkari főnök és a kormány között.

Az ellenzéki pártok viszont beemelték a letartóztatások és a hadsereg státuszának kérdését is a választási kampányba. Az AKP-t autoriter rendszer kiépítésével vádolván a két legnagyobb ellenzéki párt eljárás alatt álló (visszavonult) tábornokokat és újságírókat szerepeltetett a listáján, akik közül többen bekerültek a parlamentbe (a letartóztatások miatt azonban már kevesebben tudták valóban elfoglalni székeiket a nemzetgyűlés épületében). Ellenben a legnagyobb ellenzéki párt, a Köztársasági Néppárt, illetve visszafogottabban az AKP is a hadsereg hatalmának további korlátozását, a polgári hatalom megerősítését vette fel programjába. Ez különösen az előbbi részéről volt újszerű, mivel az Atatürk által alapított párt

²⁰ AYDINLI (2011) p. 235.

²¹ TOKTAS – KURT (2010) p. 399.

²² 1980-ban Kenan Evren vezérkari főnök ezen a napon adta ki a parancsot a török kormány puccsolására, ami nyitánya lett több százezer ember letartóztatásához – köztük volt a jelenlegi elnök, Abdullah Gül is.

²³ DOBROVITS Mihály: A török alkotmányreform tanulságai. MKI Gyorselemzések 2010/14. <http://www.hiia.hu/pub/displ.asp?id=PGQUCZ>

a legutóbbi időkig a szekularizmus parlamenti örök és ezzel együtt a hadsereg legfőbb politikai támogatójának számított. A pártprogramban történt változás hátterében a 2010-ben történt pártvezetői személycseré állt, az akkor a staféta botot átvevő Kemal Kılıçdaroğlu a párt arculatának megújításával egy jóval liberálisabb és nagyobb demokráciát követelő programot hirdetett (a fentebb említettekén kívül új alkotmányt és a tíz százalékos küszöb eltörlését).²⁴

Az AKP 2011-es választási győzelme után nem volt kérdéses, hogy a második ciklusának végén zajló, a hadsereg státuszát érintő reformok folytatódni fognak. A rekordnagyságú, mintegy 50 százalékos szavazatarány a párt számára eddig nem látott politikai legitimitációt nyújtott, s 2002 óta folytatódó tendenciaként – minden parlamenti választáson több szavazatot kapott a párt – tisztán mutatta az AKP társadalmi támogatottságának növekedését.

Még alig maradt abba a választási ünneplés, amikor a kormány és a hadsereg kapcsolatában újabb válság következett be: a hadsereg vezetésében történő utódlás eldöntésének napján (június 29.) egyszerre lemondott a vezérkari főnök, a Szárazföldi Erők parancsnoka, Erdal Ceylanoglu, a Légierő parancsnoka, Hasan Aksay és a Tengeri Erők vezetője, Uğur Yiğit.²⁵ Míg az utóbbi három távozása a hadsereg éléről nyugdíjazásuk miatt időszzerű volt, Koşaner idő előtti lemondása jelzés volt. Lépését a vezérkari főnök a hadsereg elleni letartóztatási hullámmal, a hadsereg ellen kialakult negatív médiavisszhanggal és ezek megfékezésére tett kezdeményezései hatástalanságával („nem tudja megvédeni a beosztottjait”) indokolta. Ráadásul nem sokkal a lemondás előtt került sor több, a hagyományos „utódlási láncban” a jelenlegi vezetést követő személyek letartóztatására.

A török vezérkarban csak a Csenedőrség parancsnoka, Necdet Özel maradt, akit hamarosan az „utódlási lánc” miatt a Szárazföldi Erők parancsnokának, majd pedig vezérkari főnöknek nevezték ki. A kormánnyal jó kapcsolatokat ápoló Özel kinevezése új fordulóponthoz vezetett. Innentől kezdve a hadsereget egyre kevésbé lehet ellentétes, különálló pólusnak tekinteni, annál is inkább, mivel a vezérkari főnök Erdoğannal összhangban nyilatkozik, s egyre inkább kizárható egy lehetséges katonai puccs esélye.

Ugyanakkor felmerül a kérdés, hogy a hadsereg vezetésében bekövetkező változások (nem csak a legfelsőbb szinten, hanem a tábornokok között is) mennyire érintik a hadsereg ütőképességét. Az elmúlt egy év folyamán néhány jelentős „hiba,” így 2011 végén a 35 ember halálával járó uluderei bombázás, amikor a török légierő tévedésből PKK-harcosnak vélt fegyvercsempészeket támadott meg, vagy pedig a 2012 nyári szíriai repülőgép incidens. Mindkét eset megkérdőjelezi a török légierő eredményességét. Ennek ellenére az utóbbi években is töretlenül folytatódik a török hadiipar fejlesztése (ugyan a haderő létszáma és a hadseregére szánt kiadások GDP arányosan csökkent,²⁶ viszont jelentős megrendelések születtek, s a török hadiipari export is bővült). Ennek egyik emblematikus eleme a török „nemzeti” tank létrehozását célzó ún. Altay-projekt, amely 2007-ben indult 500 millió dolláros költségvetéssel, s már elkészült az első prototípus is.²⁷

2012 elejétől felgyorsult a régi rendszer és a hadsereg volt vezetőinek „elszámoltatása.” Az AKP a választási győzelem után egy új alkotmány megírásába kezdett, melyhez széles társadalmi konzultációt indított el, (ehhez hasonló példákat már felmutatott a korábbi években is a kormány, főleg a kevésbé sikeres kurd nyitással) nemcsak az ellenzéki

²⁴A választásról lásd bővebben: GÜRSOY Yaprak: The Final Curtain for the Turkish Armed Forces? Civil–Military Relations in View of the 2011 General Elections. In: Turkish Studies, 2012. 2. szám. pp. 191-211.

²⁵Orgeneral Işık Koşaner istifâ etti. Milliyet. 2011. 07. 11. <http://siyaset.milliyet.com.tr/orgeneral-isik-kosaner-istifa-etti/siyaset/siyasetdetay/29.07.2011/1420393/default.htm> letöltve: 2013. 07. 22.

²⁶Şimşek askeri harcamaları rakamlarla açıkladı. Haber 7. 212. 05. 17. <http://www.haber7.com/siyaset/haber/881017-simsek-askeri-harcamaları-rakamlarla-acikladi>

²⁷Türkiye’yi uçuracak proje. Sabah. 2012. 11. 15. <http://www.sabah.com.tr/Ekonomi/2012/11/15/turkiyeyi-ucuracak-proje>

politikai pártok, de a civil szervezetek bevonásával is. Az egyeztetések jelenleg is folynak. Az új alaptörvény a tervek szerint egy demokratikus alkotmány lesz, mely felváltja a katonai junta által 1982-ben elfogadottat.

2012 folyamán a magas rangú katonai vezetők elleni eljárások soha nem látott méreteket öltöttek, tovább gyengítve a hadsereg pozícióját és presztízsét. Az év januárjának elején – a török történelemben először – bíróság elé idéztek egy volt vezérkari főnököt, Ilker Başbuğot az Erkenegon-ügyben való részvétellel vádolván. A letartóztatott Başbuğ ad absurdumnak minősítette a vádat, miszerint a török hadsereg vezetője egy terrorista lenne. A jelenleg is előzetes letartóztatásban lévő vezérkari főnök ügyében még nem született döntés, várhatóan a többi Ergenekon- és a Balyoz-ügyekhez hasonlóan el fog húzódni.²⁸

Következő ügyként az év februárjában Yaşar Büyükanıt tartóztatták le. A vád ellene a 2007-es e-memorandum kibocsátása volt (amit ő írt alá, ezt 2009-ben elismerte). A direkt az 1980-as évek puccs és az azóta elkövetett katonai beavatkozások kivizsgálására létrehozott ankarai speciális ügyészség Kemal Çetin vezetésével nem sokkal Büyükanıt beidézése után az 1980-as puccs még életben lévő irányítói, köztük puccsvezetők, későbbi török elnök, a 85 éves Kenan Evren ellen fordult. A tárgyalások áprilisi megkezdésével párhuzamosan szintén bíróság elé idézték az 1997-es posztmodern puccs vezetőit is (az 1997-es MGK összes katonai tagját, 2013 elején pedig az akkori vezérkari főnököt, İsmail Hakkı Karadayıt). A kormány részéről elhangzó nyilatkozatok még szélesebb eljárást követeltek, beleértve a történetekhez asszisztáló civil politikai vezetést, így többek között az akkori elnököt, Süleyman Demirelt is. A letartóztatási hullám azonban még nem érte el a civileket – a június végi letartóztatásokkor is a YÖK vezetőségében helyet foglaló, már visszavonult tábornokokat vittek börtönbe, amivel már közel hatvan főre duzzadt az ügyben eljárás alatt álló személyek száma.

Recep Tayyip Erdoğan eközben egyre harcosabb nyilatkozatokban ítélte el a puccsok elkövetőit, s a „demokratikus” alkotmány előkészítésével összhangban igazságot ígért a puccsok áldozatainak. Ehhez felsorakozva Beşir Atalay miniszterelnök-helyettes is kifejtette, hogy személyesen is megszenvette az 1997. februári folyamatot, és itt az ideje, hogy a bűnösöket bíróság elé állítsák, s véget érjen a puccs-éra. A Török Nemzetgyűlésben felállított katonai puccsokat és beavatkozásokat kivizsgáló bizottság 2012 végén készítette el több mint 1400 oldalas jelentését a katonai hatalomátvételekről és memorandumokról.²⁹ A jelentés elkészültét Atalay a múlttal való elszámolás jeleként és az AKP sikereként értékelte.³⁰

2013 elejétől kezdve a hadsereg lekerült a politika és a média napirendjéről (a perek természetesen folytatódtak). A közvéleményt egyre inkább az Abdullah Öcalan bevonásával elkezdett PKK leszerelését és a kurd kérdés rendezését célzó békefolyamat, majd 2013. május végétől a Gezi parki események foglalkoztatták. Ezen események közül elsősorban az elsőnek voltak katonai vonatkozásai: a hadseregnek engednie kell a PKK-csapatok kivonulását az országból, amely áprilisban megkezdődött. A béketárgyalásokat viszont nem a hadsereg, hanem „civilek” koordinálják. A Gezi parki tüntetéssorozat idején a hadsereget nem vetették be, a rendőrség mindvégig „kezelte” a helyzetet. Ezekhez képest a TSK-nek egyre nagyobb erőkkkel kellett koncentrálnia a szír konfliktusra, különösen azután, hogy 2012 októberében megtörtént az akçakalei incidens, amely öt török állampolgár életét követelte.

²⁸ A Balyoz-ügyben végül 2012 szeptemberében ítélet született, melyben több száz katonát ítélték 16-20 éves börtönbüntetésre.

²⁹ A jelentés szövege itt olvasható: http://www.memurlar.net/common/news/documents/321713/ss376_cilt1.pdf és http://www.memurlar.net/common/news/documents/321713/ss376_cilt2.pdf

³⁰ "Devlet geçmişiyle hesaplaşiyor" Sabah. 2013. 11. 28. <http://www.sabah.com.tr/Gundem/2012/11/28/devlet-gecmisiyle-hesaplasiyor>

Konklúzió

Az elmúlt néhány év, s különösen 2012 folyamán felgyorsult a hadsereg mint önálló hatalmi pólus kiszorítása a török politikai életből. Ez főként, összhangban a tíz éve hatalmon lévő kormánypart megerősödésével, az uniós csatlakozási folyamat során végrehajtott, „felülről” érkező hatalomkorlátozás révén következett be, s mint ilyen folyamat, lényegében 1983, a katonai puccs óta tart, s már 1999-ben, a helsinki csúcs után nagyobb lendületet vett. Jelentős eredményeket viszont csak az AKP-nak sikerült felmutatnia, így többek között a Nemzetbiztonsági Tanács hatalmának korlátozását, a katonai bíróság jogkörének korlátozását, stb.

A hadsereget is érintő „Ergenekon” (2008 nyara) és „Balyoz” (2010 február) ügyek révén a hadsereg személyi struktúrájában is jelentős változások történtek. A több száz (részben még állományban lévő) tábormok és magas rangú katonai vezető letartóztatása révén a hadseregben lévő struktúra is sérült, aminek egyik legkézenfoghatóbb jeleként 2011 derekán a haderőnemek vezetői háromnegyedének lemondása után nem a hagyományos utódlási lánc alapján nevezték ki a vezetőket, mivel a szóba jöhető személyek eljárás alatt álltak. Többek között emiatt került sor a kormánnyal igen kooperatív vezérkari főnök, Necdet Özel kinevezésére. Ráadásul 2012 folyamán megindult az 1980-as puccstól kezdődően a katonai vezetők elszámoltatása, aminek eredményeként – eddig soha nem látott módon – több, már visszavonult vezérkari főnök ellen is eljárás indult. Az Ilker Başbuğ ellen indított, az Ergenekon-ügyhöz kapcsolódó per révén a török mély államról szóló per elérte a legmagasabb katonai berkeket is. A török társadalom megosztott a történetek kapcsán: míg sokan elégtételként tekintenek az elszámoltatásra, és a lehetséges katonai puccsok végét látják a napjainkban zajló folyamatban, addig mások a pereket a kormány autoriter törekvéseit támogató koncepciós eljárásoknak tartja, a „láthatatlan” ellenséggel szemben. Ezt a diskurzust az ellenzéki pártok is felerősítik, különösen az utóbbi másfél év során.

A személyi változások és a hatalom-transzformáció a török hadsereg ütőképességét kérdéses, hogy mennyire befolyásolja. Ugyan csökkentették a létszámát, továbbra is jelentős anyagi források állnak rendelkezésére, és a kormány elkötelezett a hadsereg felkészültségének magas szinten tartása mellett (az állandó PKK-harcok és a szomszédos Szíriában zajló események miatt sem megengedhető egy gyenge hadsereg). Ankara elkötelezett az erős és önellátó török hadiipar megteremtése mellett, amire szintén az elmúlt évek során, a török gazdaság fellendülése finansziális lehetőséget is ad. Ugyanakkor 2012 folyamán több „hiba” is történt (uluderei bombázás, török gép lelövése Szíriában), mely megkérdőjelezi a hadsereg vezetésének hatékonyságát.

A fentebb felvázolt folyamatok összességében a következő években a hadsereg hatalomból történő mind teljesebb kiszorulását prognosztizálják. Egyre kisebb a lehetősége annak, hogy a hadsereg ezt képes legyen megakadályozni; a vezetésből az erősen AKP-ellenes tábormokok kikerülésével a hadsereg szerepe mint hatalmi tényező csökkeni fog, ahogy annak az esélye is, hogy a korábbi memorandumok formájában befolyásolja a török politikát.

Felhasznált irodalom

1. ALTINAY, Aysegül: The Myth of the Military-Nation. 2004. Pagrave.
2. AYDINLI Ersel: Ergenekon, New Pacts, and the Decline of the Turkish „Inner State.” In: Turkish Studies. 2011. 2. szám pp.227-239.
3. AYDINLI, Ersel: A Paradigmatic Shift for the Turkish Generals and an End to the Coup Era in Turkey. In: Middle East journal 2009. 4. szám pp. 581-596.

4. DEMIREL, Tanel: 2000'li Yıllarda Asker ve Siyaset. SETA Analizi. 2010. 18. szám. In: <http://arsiv.setav.org/Ups/dosya/13749.pdf>
5. DOBROVITS Mihály: A török alkotmányreform tanulságai. MKI Gyorselemzések 2010/14. In: <http://www.hiia.hu/pub/displ.asp?id=PGQUCZ>
6. DUMAN, Özkan – TSAROUHAS, Dimitris: “Civilianization” in Greece versus “Demilitarization” in Turkey. In: *Armed Forces & Society* 2006. 32/3 pp. 405-423
7. EGERESI Zoltán: Törökországi választások (2011). Grotius. In: http://www.grotius.hu/doc/pub/ZDPZUK/2011_127_egeresi_zolt%C3%A1n_t%C3%B6r%C3%B6korsz%C3%A1gi_v%C3%A1laszt%C3%A1sok.pdf
8. FLESCH István: Atatürk és kora. 2004. Budapest. Corvina
9. GÜRSOY, Yaprak: The Final Curtain for the Turkish Armed Forces? Civil–Military Relations in View of the 2011 General Elections. In: *Turkish Studies*, 2012. 2. szám. pp. 191-211.
10. HARRIS, George S.: Military Coups and Turkish Democracy, 1960-1980. In: *Turkish Studies* 2011 2. pp 203-213.
11. HEPER, Metin: The European Union, the Turkish Military and Democracy. In.: *South European Society & Politics* 2005. 1. szám, pp. 33–44.
12. JENKINS, Gareth H.: Between Fact and Fantasy: Turkey’s Ergenekon Investigation Silk Road Paper, 2009 In: <http://www.silkroadstudies.org/new/docs/silkroadpapers/0908Ergenekon.pdf>
13. JENKINS, Gareth H.: Continuity and change: prospect for civil-military relations in Turkey. In: *International Affairs* 2007. 2. szám pp. 339–355
14. KAYALI, Hasan: The struggle for Independence. In: *Cambridge History of Turks IV. kötet* (Szerk. KASABA, Resat). 2008, Cambridge. pp. 112-146.
15. NARLI, Nilüfer: Concordance and Discordance in Turkish Civil-Military Relations, 1980–2002. In: *Turkish Studies*, 2011. 2. szám, pp. 215-225
16. SARIGIL, Zeki: Civil-Military Relations Beyond Dichotomy: With Special Reference to Turkey, *Turkish Studies*, 2011. 2. szám, pp. 265-278
17. SATANA, S. Nil: Civil-Military Relations in Europe, the Middle East and Turkey. In. *Turkish Studies* 2011 2. pp. 279-292.
18. TOKTAS, Sule – KURT, Ümit: The Turkish Military Autonomy, JDP Rule and the EU Reform Process in the 2000s: An Assessment of the Turkish Version of Democratic Control of Armed Forces (DECAF). In: *Turkish Studies*. 2010. 11/3. pp. 387-403.
19. WUTRICH F. Michael: Commercial Media, the Military, and Society in Turkey during Failed and Successful Interventions. In: *Turkish Studies*, 2010. 2. szám, pp. 217–234.

Folyóiratok

1. Sabah
2. Milliyet
3. Haber7